

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1
Культура фахового мовлення.
Етика ділового спілкування
Практичне заняття №2 (2год.)

Тема 2. Літературна мова. Мовна норма. Культура мови. Культура мовлення під час дискусії.

Мета: актуалізувати знання студентів про поняття «літературна мова», мовні норми; ознайомитись з основними правилами та прийомами ведення дискусії; закріпити вивчене шляхом дискусійної бесіди за обраною темою; виховувати загальну мовну культуру та культуру спілкування під час дискусії.

*Хто вміє пошанувати своїх батька й матір,
той зрозуміє, яку пошану повинен він мати до рідної мови.*

М. Возняк

Література:

1. **Культура ділового мовлення:** Методичний посібник для практичних занять з української мови (за професійним спрямуванням) і самостійної роботи студентів /Укл.: Г.Л. Вознюк, С.З. Булик-Верхола, М.В. Гнатюк, І.Б. Ментинська, І.Д. Шмілик. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 76 с

2. **Культура фахового мовлення:** Навчальний посібник / за ред. Н.Д.Бабич. – Чернівці: Книги XXI, 2005.

3. **Томан Іржі.** Мистецтво говорити. – К., 2008.

4. **Шевчук С.В.** Українське ділове мовлення: модульний курс. — К., 2008.

Студенти повинні: - *знати* зміст понять «літературна мова», «мовна норма», функції мови, розрізняти поняття культури мови та культури мовлення під час дискусії;

- *вміти* орієнтуватися в основних процесах розвитку сучасної літературної мови, вміти практично застосовувати знання про культуру мовлення під час дискусії.

Викладач   А. О. Бєлова

План

1. Поняття літературної мови.
2. Мовні норми, варіанти норм і культура мови.
3. Мовленнєва культура та способи підвищення її.
4. Культура мовлення під час дискусії.

Питання для самоконтролю

1. Що таке мовна норма? Які мовні норми ви знаєте?
2. Дайте визначення поняття «літературна мова».
3. Як ви розумієте поняття «мовленнєва культура»? Назвіть способи її підвищення.
4. Назвіть причини недостатнього рівня культури мовлення людей.
5. Які види дискусії ви знаєте?
6. Розкажіть основні правила ведення дискусії.

Практичне завдання:

1. *Продумати висловлення до дискусії за темою «Моя майбутня професія. Яка вона (плюси та мінуси)?»*

2. *Знайдіть та виправте помилки. Поясніть, які норми сучасної української мови порушено в поданих словосполученнях.*

У відповідності до ст. Конституції України; згідно чинного законодавства; у залежності від ухвали; по відношенню до представників бізнесу; не дивлячись на протести; у порівнянні з минулим місяцем.

Вірна відповідь; приймати (прийняти) міри; тимчасово призупинити співпрацю з партнером.

Існуюче законодавство; існуючі ціни; виконуючий обов'язки директора; страйкуючі на майдані люди; з наступаючим Новим роком; головуючий (зборів, засідання); організуючий центр; відстаючий учень; біжучий рядок.

3. *Користуючись словником, поставте наголос у поданих словах. Поясніть випадки подвійного наголошування.*

Одинадцять, кілометр, пізнання, новий, фірмовий, також, цінник, напишу, жалюзі, фаховий, феномен, листопад, каталог, недоторканність, прошу, Полтавщина, випадок, завжди, середина, черговий, вимова, всього, контрактний, корисний, почасти, текстовий.

4. За тлумачним словником з'ясуйте значенні відтінки слів одного синонімічного ряду. Складіть словосполучення з ними.

1. Замісник, заступник; багато, чимало; загальний, спільний; положення, становище, стан; тепер, зараз, нині;

2. Закінчити, завершити; наступний, подальший; екземпляр, примірник.

5. Перепишіть, зі слів, поданих у дужках, виберіть те, яке є правильним у конкретному сполученні, свій вибір обґрунтуйте. Як називаються слова, що подані у дужках?

(Засвоювати, освоювати) правила; (засвоювати, освоювати) землі; (засвоювати, освоювати) кошти; (ознайомити, познайомити) з приятелями; (втратити, втрати) під час транспортування; фінансові (витрати, втрати); (витрати, втрати) на соціальне забезпечення; (витрати, затрати) матеріальних і фінансових ресурсів; (виплата, оплата, плата) відсотків; умови (виплати, оплати, плати); (виплати, оплати, плата) за навчання; (обумовлювати, зумовлювати) якість; (обумовлювати, зумовлювати) пунктом договору; (заснований, оснований) на вченні; (засноване, основане) товариство; (професійний, професіональний) обов'язок; (професійний, професіональний) театр.

Методичні вказівки

Під час вивчення цієї теми студенти мають звернути увагу на літературну мову, її форми та норми; на культуру мовлення та її ознаки; як підвищити мовленнєву культуру та культуру мовлення під час дискусії.

1. Поняття літературної мови

Нерозумно вважати, що знаєш рідну мову досконало. Як мудро зауважено, чужу мову можна вивчити за півроку, а свою треба вчити ціле життя. Будьмо розсудливими, шануймо свою неповторну мову!

Щоб кожен умів правильно говорити й писати, вимовляти й наголошувати слова, потрібно опанувати норми літературної мови.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує різноманітні сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, науку, пресу, побут, культурне життя народу.

Основною ознакою усної та писемної форм літературної мови, що відрізняє її від діалектної, жаргонної та інших різновидів загальнонародної мови, є нормативність, тобто послідовна підпорядкованість установленим правилам – нормам.

Літературна мова реалізується в **усній і писемній** формах.

Писемна форма літературної мови функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової і культурної діяльності.

Усна форма літературної мови обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, ввібравши в себе окремі діалектні риси інших наріч. Зачинателем нової української літературної мови був І.П. Котляревський – автор перших високохудожніх творів українською мовою („Енеїда”, „Наталка Полтавка”, „Москаль-чарівник”). Він першим використав народорозмовні багатства полтавських говорів і фольклору.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він уперше „свою творчістю

підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклав основи для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів літературної мови...” Традиції Т. Шевченка у розвитку української літературної мови провадили далі у своїй творчості І.Франко, Леся Українка, Панас Мирний, М.Коцюбинський та інші письменники.

В основу української літературної мови деякі письменники й до Т. Шевченка намагалися покласти живу народну мову, але це мало переважно діалектний характер:

- Мова І.Котляревського спиралася на полтавську говірку;
- мова Г.Квітки-Основ'яненка – на харківську тощо.

Тарас Шевченко першим „піднісся до розуміння синтетичності і соборності” літературної мови. Проте ще довго точилася дискусія щодо галицького впливу на українську літературну мову. Через певний час дискусія привела до засудження крайностей і ствердження середньої лінії. Однак сучасна літературна мова широко використовує галицькі елементи: в абстрактній лексиці (засада, властивість, зарозумілість, необізнаний, вплив, відчувати); в поняттях побуту (парасоля, кава, серветка, цукерки, тістечко); в адміністративно-канцелярській сфері (звіт, уряд); подвійний наголос (засідання, роки, тисячі, часу); вживання прийменників (о першій годині, за наказом, за десять хвилин одинадцята, по обіді).

Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням обов'язкових для всіх літературних норм.

2. Мовна норма, варіанти норм

НОРМА МОВНА — сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок сусп. спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Унормованість — головна ознака літературної мови.

Норма літературної мови — це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі суспільної комунікації.

У сучасній українській літературній мові розрізняють такі типи норм:

1. Орфоепічні (норми правильної вимови), наприклад:

- тверда вимова шиплячих: чай, чому, Польща (а не чьай, чьому, Польщья);
- дзвінкі приголосні в кінці слова або складу не оглушуються: гриб, репортаж, любов, раз, лід (а не грип, репорташ, любоф, рас, літ);
- голосний о ніколи не наближається до а : молоко, потреби, дорога (а не малако, патреби, дарога);
- літера щ передає звуки шч: вищий, що (а не висший, шо);
- буквосполучення дж, дз передають злиті звуки: сиджу, кукурудза (а не сижу, кукуруза);
- літера г передає звук г: обґрунтування, гатунок (а не обгрунтування, гатунок).

2. Акцентуаційні (норми правильного наголошування), наприклад: ненависть, середина, новий, близький, чотирнадцять, текстовий, мабуть, завжди, літопис, байдуже, випадок, ідемо, підуть, разом, приятель, показ.

3. Морфологічні (норми правильного вживання відмінкових закінчень, родів, чисел, ступенів порівняння і под.), наприклад:

- вживання закінчень кличного відмінка: пане професоре, Андрію Петровичу, Ольго Василівно, добродію Панчук;

- вживання паралельних закінчень іменників у давальному відмінку: декану і деканові, директору і директорові, сину і синові; при цьому, називаючи осіб, слід віддавати перевагу закінченням -ові, -еві, наприклад: панові Ткаченку, ректорові, але заводу, підприємству, відділу тощо. У випадку, коли кілька іменників-назв осіб підряд стоять у давальному відмінку, закінчення потрібно чергувати: генеральному директорові Науково-дослідного інституту нафти і газу панові Титаренку Сергію Олександровичу;

- вживання іменників чоловічого роду на позначення жінок за професією або родом занять: професор Городенська, лікар Тарасова, заслужений учитель України Степова, декан Світлана Шевченко, викладач Олена Петрук (слова лікарка, викладачка, завідувачка і под. використовуються лише в розмовно-

побутовому стилі, але аспірантка, артистка, журналістка, авторка – і в професійному мовленні);

- чоловічі прізвища на -ко, -ук відмінюються: Олегові Ткачуку (але Олені Ткачук), Василя Марченка (але Мар'яни Марченко), Максимові Брикайлу (але Тетяні Брикайло);

- форми ступенів порівняння прикметників та прислівників: дорожчий, найдорожчий (а не більш дорожчий, самий дорогий); швидше, найшвидше, якнайшвидше, щонайшвидше (а не саме швидше, більш швидше, більш швидкіше і т.д.);

- визначення роду іменників: так, слова шампунь, аерозоль, біль, степ, нежить, тюль, ступінь, Сибір, поні, ярмарок - чоловічого роду; слова бандероль, барель, ваніль, авеню, альма-матер – жіночого; євро, Тбілісі, табло – середнього;

- використання іменників, прикметників тощо замість активних дієприкметників: завідувач кафедри (а не завідуючий), виконувач обов'язків (а не виконуючий), чинний правопис (а не діючий), відпочивальники (замість відпочиваючі) і т.д.

4. Лексичні (норми правильного слововживання), наприклад:

Правильно:

зіставляти
численний
нечисленний
збігатися
наступний, такий
навчальний
триденний
протягом, упродовж тижня
добре ставлення
вживати заходи
брати участь
брати до уваги

Неправильно:

співставляти
багаточисельний
малочисельний
співпадати
слідуючий
учбовий
трьохденний
на протязі тижня
добре відношення
приймати міри
приймати участь
приймати до уваги

передплачувати	підписуватися на газети
захід	міроприємство
витяг із протоколу	виписка з протоколу
вважати помилкою	рахувати помилкою
принаймні	по крайній мірі
висновок	заключення
укладати угоду, підписувати договір	заключати договір
складати іспит	здавати іспит
накреслити, запланувати	намітити
скеровувати, спрямовувати	направляти
навичка	навик
оголошення	об'ява
для унаочнення	для наглядності
з'ясувати	вияснити
колишній	бувший
відгук	відзив
завдати шкоди	нанести шкоду

5. Синтаксичні (норми правильної побудови речень і словосполучень, уживання прийменників), наприклад:

Правильно:

Неправильно:

згідно з наказом	згідно наказу
відповідно до інструкції	у відповідності з інструкцією
проректор з наукової роботи	проректор по науковій роботі
лекція з математики	лекція по математиці
повідомити факсом	повідомити по факсу
робота за сумісництвом	робота по сумісництву
після розгляду заяви	по розгляді заяви
незважаючи на це	не дивлячись на це
досвід (щодо) розроблення	досвід по розробці
комісія з питань	комісія по питанням

на замовлення	по замовленню
за формою	по формі
за допомогою	при допомозі
за наявності, у разі	при наявності
тому що, оскільки	так як
деякою мірою	в деякій мірі
завод, що виробляє	завод по виробництву
залежно від	в залежності від

6. Стилiстичнi (норми правильного вiдбору мовних засобiв залежно вiд ситуацiї), наприклад:

Неправильно:

залишилося лише
пам'ятний сувенiр
моя автобiографiя
захисний iмунiтет
глухий тупик

Правильно:

залишилося тiльки
сувенiр, пам'ятний подарунок
автобiографiя, моя бiографiя, життєпис
iмунiтет
глухий кут, тупик

7. Графiчнi (норми передавання звукiв i звукосполучень на письмi);

8. Орфографiчнi (норми написання слiв);

9. Пунктуацiйнi (норми вживання роздiлових знакiв).

Останнi три типи мовних норм (графiчнi, орфографiчнi, пунктуацiйнi) називаються правописними.

Норми характеризуються системнiстю, iсторичною i соцiальною зумовленiстю, стабiльнiстю. Проте з часом лiтературнi норми можуть змiнюватися. Тому в межах норми спiвiснують **мовнi варiанти** — видозмiни однiєї й тiєї самої мовної одиницi, наявнi на рiзних мовних рiвнях: фонетичному, лексичному, морфологiчному чи синтаксичному. Варiанти виникають вiдповiдно до потреб суспiльства в кодифiкацiї написань i вiдображають тимчасове спiвiснування старого й нового в мовi.

3. Мовленнєва культура та способи підвищення її

Словосполучення “культура мови” (синонім - мовна культура) уживається в кількох значеннях.

По-перше, це розділ мовознавства, який досліджує мовні норми і комунікативні властивості мови з метою її вдосконалення.

По-друге, це володіння нормами усної та писемної літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики), а також уміння використовувати виражальні засоби мови в різних умовах спілкування відповідно до його цілей і змісту.

З культурою мови насамперед пов'язують уміння правильно говорити і писати, добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети і обставин спілкування.

З часу виникнення науки про мову можна говорити і про складову частину правознавства – культуру мови. Адже при створенні словників, граматик, тлумачень текстів, завжди доводилось вибирати, оцінювати, класифікувати мовні факти. А узагальнені в лінгвістичних працях, вони сприяли усталенню, поширенню тих чи тих норм, їх кодифікацій.

Культура мови – це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо. Вони змінюються залежно від ситуацій спілкування, від соціального стану, освітнього, вікового рівня тих, хто спілкується. Соціолінгвістичні, етнопсихологічні моменти донедавна не залучалися до сфери культури мови, котра розглядалася як рекомендації щодо правильності - неправильності, нормативності – не нормативності висловів.

Культура мови починається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується і розвивається там де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов. Тобто культура мови безпосередньо пов'язана з соціологією і психологією не тільки в плані вироблення моделей, зразків мовної поведінки, а й що до формування мовної свідомості.

Часто ми стаємо свідками поширеного мовного нігілізму, вираженого в типовій формулі: "Яка різниця, як говориш! " Виявляється, що люди, які недбало ставляться до своєї мови, позбавлені і почуття власної гідності. Виховані в атмосфері стереотипів, бездумної масової культури, вони не **МОЖУТЬ** бути творцями оригінальних, непересічних ідей. Ставлення до культури своєї мови індивідуума, а також суспільства в цілому, віддзеркалює загальний рівень культури - або її пасивний, споживацький, або творчий характер.

Культура мови покликана оцінювати доречність, доцільність або недоречність, недоцільність використання різних засобів мовного вираження. Вона виступає тим чутливим інструментом, що першим помічає нові явища в лексиці, фразеології, граматиці, підказує мовцям стилістичне забарвлення мовних форм, попереджає про втрату словом його інформативного і емоційного заряду.

Сьогодні багато говориться і пишеться про виховання особистості, зокрема і мовне. Тракткування її не може обійтися без опори на національну мову, на мовні знаки національної культури. Тільки той, хто засвоює, мовну культуру в усій її сукупності й багатогранності, здатен стати творцем мовних цінностей і найповніше виразити себе як особистість в будь-якій галузі суспільної діяльності.

Людина створила культуру, а культура-людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови.

Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поводження, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови. Належачи до певного соціуму, індивідуум із своєю появою на світ органічно виходить у виробленому його співвітчизниками культуру, стає її користувачем і носієм. Чим міцніші зв'язки людини з культурою народу, тим більшого можна сподіватися від неї як від громадянина, свідомого творця матеріальних і духовних благ, патріота й інтернаціоналіста.

Ослаблення зв'язків з культурою свого соціуму, втрата його мови, нехтування його звичаями негативно позначається на самооцінці вчинків індивідуума, на його ставленні до співвітчизників, до результатів колективної й індивідуальної

діяльності. Отже, духовна культура міцними, хоч і невидимими нитками зв'язана з матеріальною культурою. Тому-то наше суспільство, пробудившись від довгого інтелектуального сну і приступивши до морального самоочищення, побачило ті болячки, які багато років прикривались бадьорими лозунгами й закличками. Не пройшла повз увагу суспільства мовна проблема.

Мова не тільки засіб спілкування, а й природний резервуар інформації про світ, насамперед про свій народ. Повірівши в те, що всі мови в нашому спільному домі "активно розвиваються", ми довго не помічали, що цей розвиток, започаткований першим десятиріччям ХХ століття, у 30-70-ті роки був спочатку загальмований, а потім повернутий у зворотному напрямку. Треба виправляти становище: повернути всім мовам їхній природний престиж і справжню, а не декларовану рівноправність. Необхідно виховувати культуру мови як запоруку піднесення культури суспільної думки і суспільно-корисної праці.

Суспільство завжди дбає про те, щоб його члени користувалися мовою не лише спонтанно, не тільки як даним від природи даром, в свідомо, як знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості. Мовний досвід індивідуума невіддільний від опори на літературну мову як акумулятор людських знань.

Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності...

Мовна неграмотність, невміння писати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську і навпаки чомусь перестали сприйматись як плями на службовому мундирі.

Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованості діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнаціонального спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника.

Культура мовлення – це система вимог, регламентацій щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній).

Належна культура мовлення – це свідчення розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості. Одним із завдань культури мовлення є подолання мовних стереотипів: стереотипи мовлення – це стереотипи мислення.

Тільки через високу культуру мовлення проявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій.

Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективно здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення.

Проблема культури мовлення проявляється в таких основних аспектах: **нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність** мовлення.

Нормативність – це дотримання правил усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, будова речень, діалогу, тексту тощо. Нормативність – це, так би мовити, "технічна" сторона мовлення, дотримання загальноприйнятих стандартів. Мова наша багата, їй властива розвинена синоніміка та варіантність на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях. Наше завдання – розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів відповідно до предмета розмови, співробітника, мовленнєвої ситуації.

Умій слухати себе та інших з погляду нормативності. Будь вдячний тому, хто виправляє твої мовленнєві помилки. Свої ж зауваження, поради та рекомендації іншим роби тактовно, делікатно.

Естетичність мовлення – це реалізація естетичних уподобань мовця шляхом використання естетичних потенцій мови. Оптимально дібраний темп і звучність мовлення, уникнення нагромадження приголосних чи голосних, різноманітність синтаксичних конструкцій, доречність цитати чи фразеологізму, прислів'я чи приказки, тропів чи фігур, взагалі нестандартність мовлення – усі ці та інші

резерви мови засоби не структурної естетики роблять мовлення естетично привабливим. І навпаки.

Культура мовлення суспільства – це чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив мовлення наших співгромадян, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу.

Експериментально доведено, що грубе слово як негативний подразник діє кілька секунд, але реакція на нього триває декілька годин і навіть днів. Як наслідок – порушення нервової та серцево-судинної діяльності людини, її хвороба, а іноді й смерть.

Тому висока культура мовлення – це не інтелігентська забаганка, а життєва необхідність для народу.

Поліфункціональність мовлення – це забезпечення застосування мови в усіх перелічених аспектах, у кожній сфері спілкування. Коли ж людина поставлена через необхідність вживати слова іншої мови, то є підстави говорити хіба що про культуру повторного суржика. А саме в такій ситуації опиняються зараз мовці в технічній, виробничій, діловій та деяких інших сферах.

Культура мовлення несумісна з багатослів'ям, словоблуддям, фальшивою патетикою, славослів'ям.

Проте навіть оволодівши орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними та іншими нормами сучасної літературної мови, людина не може бути цілком гарантована від окремих помилок.

Основні причини недостатнього рівня культури мовлення такі:

1) Більшість сучасних студентів мало читає, зокрема художніх текстів; окремі мовці не володіють навичками швидкого й осмисленого читання, у них слабо розвинені почуття естетичного задоволення від спілкування з книгою.

2) Вік технократії виробив у багатьох людей байдужість до гуманітарних дисциплін, зокрема до мови як предмета шкільної програми (література має більше засобів естетичного і виховного впливу), у зв'язку з чим подекуди втратились елементи творчості, усвідомлення практичної необхідності знання

мови, потреби системності у засвоєнні нормативної граматики, а це продукує поверховість, фрагментарність знань тощо.

3) Практика білінгвізму, яка в Україні має деформований зміст, спричинює у деяких мовців численні явища інтерференції, звільнитися від яких можна лише за умови глибокого знання систем обох мов. Дотримання цієї умови необхідне і при перекладах (для практичного застосування у конкретній сфері діяльності) спеціальної наукової чи технічної літератури з російської мови українською. При перекладах з інших мов також трапляються русизми саме внаслідок тривалого користування в науці лише російською мовою.

4) Відсутність в окремих людей навичок користування довідковою літературою (словниками, довідниками тощо), а часом і недостатність таких видань зумовлюють консерватизм знань, поступову тенденцію до їх зменшення і, зрештою, відставання від розвитку загальнонародної мови, адже норми літературної мови змінюються, удосконалюються, вимагаючи від її носіїв уваги до процесів цього вдосконалення. Відсутні навички постійного навчання, у тому числі й мови, — для багатьох воно закінчується разом з отриманням диплому.

5) Одним із найефективніших засобів формування загальнонародної мовленнєвої культури є добрий зразок. Це не тільки твір класика, сучасного майстра художнього слова, а й передусім мова батьків — у сім'ї, вихователя — у дитячому садку, вчителя — у школі. Та чи завжди їх мовлення зразкове? І чи завжди такі еталони культури мовлення, як преса, радіо і телебачення, відповідають сучасним вимогам? А чи завжди театр і кіномистецтво пам'ятають про свою функцію у вихованні етики, у тому числі мовленнєвої, глядача-мовця?

6) Поява час від часу «модних віянь» у мовленнєвій практиці суспільства — то на іншомовні слова, то на ультрапуризм, то на вульгаризацію спілкування і т.ін. — і можливість потрапити під їх вплив окремих мовців є загрозою не меншою, аніж байдужість до власного мовлення. Найгірше те, що «модні» тенденції засвоюють не ті, хто володіє літературною мовою, а саме ті, хто повинен би її навчатися (знавець мови «модним» слівцем може й не погіршити свого доброго мовлення, а лише з відчуттям стилю його «оздобить»).

Отже, щоб підвищувати рівень мовленнєвої культури, необхідно:

1) шанувати мову, якою спілкуєшся, і людей, з якими спілкуєшся цією мовою;

2) багато читати — творів різних стилів, майстрів індивідуального художнього стилю, читати вдумливо, прагнучи до системності у підборі літератури;

3) намагатися, користуючись на практиці кількома мовами, добре оволодіти нормами кожної з них, осмислити їх специфіку, не допускати змішування мовних явищ, усувати прояви інтерференції;

4) незалежно від сфери своєї діяльності стежити за змінами норм, які фіксуються у нових виданнях словників, правописних збірниках та ін.;

5) критично (і творчо) ставитися до написаного і промовленого слова, звіряючи його і з кодексами норм, і з практикою визнаного (і визначного) зразка (письменника, учителя, лектора і т. д.);

6) не йти за «модними» тенденціями, які виявляють себе в окремих виданнях, в окремих авторів або соціальних чи професійних груп людей (напр., у вживанні іншомовних слів, жаргонізмів, термінологізмів, «телеграфного» стилю мовлення, нарочитої спрощеності тощо).

Усі шляхи підвищення особистої культури мовлення передбачають тільки наполегливу і самовіддану працю. Їх можна визначити як тверді принципи і як звичайні практичні поради:

- свідомо і відповідально ставитися до слова;
- стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання, у разі потреби перевіряти за відповідним словником. Навчитися чути себе, таким чином виробляти чуття правильного мовлення;

- створити настанову на оволодіння нормами української літературної мови, на удосконалення знань. Для цього звертатися до правопису, посібників, довідників, учитися самостійно, стежити за змінами норм;

- читати художню літературу - джерело збагачення мовлення, записувати цікаві думки майстрів слова, вчити напам'ять афоризми, вірші.

- оволодівати жанрами функціональних стилів. Потрібно однаково добре вміти написати вітальну листівку, заяву, доручення, лист для електронної пошти, підготувати науковий реферат чи публічний виступ та ін.;

- активно пізнавати світ, культуру, розвивати здібності до наук – це підвищує інтелектуальний рівень особистості і віддзеркалюється у мовленні;

- удосконалювати фахове мовлення. Для цього читати фахову літературу (наукові статті, фахові газети і журнали), постійно користуватися спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками, набувати практики публічних виступів із фахової тематики (використовувати нагоду виступити з рефератом чи з доповіддю на студентській науковій конференції);

- прислухатися до живого слова високих авторитетів на сцені, на трибуні, за кафедрою, у храмі та в інших сферах і наслідувати найкращі зразки;

- не піддаватися впливам "модних" тенденцій, аби прикрасити мовлення екзотичним чужомовним словом, "демократизувати" жаргонізмом; уникати мовної агресії;

Праця над своїм мовленням викликає повагу і, без сумніву, дає результати. Шляхів вдосконалення є безліч, а процес триває усе життя.

4. Культура мовлення під час дискусії

Наше життя так чи інакше містить різні форми прояву суперечок та дискусій. Особливе значення мають професійні дискусії, які мають призводити до вирішення певних професійних питань і т.п. У зв'язку з цим виникає питання правильного ведення дискусій. Це в першу чергу стосується психології ведення дискусії, логічної та мовної культури дискусій.

Основні правила дискусії.

1. Всі відкрито висловлюють свої думки.
2. Всі точки зору повинні поважатися.
3. Слухайте інших не перебиваючи.
4. Не говоріть занадто довго та занадто часто.
5. Водночас говорить лише одна особа.
6. Дотримуйтеся позитивних ідей та стосунків.

7. Не критикуйте себе та інших.

8. Незгоди й конфлікти відносно ідей не повинні бути направлені на конкретну особу.

Примітки:

1. Дуже важливо, щоб всі погодились з кожним пунктом правил, “ратифікували” їх. Це дозволить далі посилатися на ці правила як на “закон поведінки” під час дискусій.

2. Зауваження щодо порушень не повинні бути брутальними або образливими. Можуть бути застосовані будь-які форми.

3. Перелік правли не є сталим і непорушним. Учасники можуть змінювати та доповнювати його. Але важливо написати його разом. Це спочатку створить атмосферу спільних зусиль, а не накинутих настанов.

Форми організації дискусії

"Дерево рішень" (метод усіх можливих варіантів)

Суть методу і його мета:

Ця методика застосовується при аналізі ситуацій і допомагає досягнути повного розуміння причин, які призвели до прийняття того чи іншого важливого рішення в минулому.

Учасники дискусії розуміють механізм прийняття складних рішень, а викладач з великою точністю заносить у колонки переваги і недоліки кожного з них. В ході обговорення учасники дискусії заповнюють таблицю.

Проблема

Варіант

переваги

недоліки

Методика проведення обговорення:

1. Ведучий (головуючий) ставить задачу для обговорення.

2. Учасникам надається основна інформація по проблемі, історичні факти, дати, події тощо (це може бути частиною домашнього завдання).

3. Ведучий (головуючий) ділить колектив на групи по 4-6 чоловік. Кожній групі роздаються таблиці та яскраві фломастери. Визначається час на виконання завдання (10-15 хв.).

4. Учасники дискусії заповнюють таблицю й приймають рішення по проблемі.

5. Представники кожної групи розповідають про результати. Викладач може порівняти отримані результати, відповісти на питання учасників дискусії.

Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу

Суть методу і його мета:

Ця форма дискусії сполучає в собі переваги лекції і дискусії в групі. Група з 3-5 чоловік веде дискусію на зарання обрану тему в присутності аудиторії. Глядачі вступають в обговорення пізніше: вони висловлюють свою думку або задають питання учасникам бесіди.

Ток-шоу дає можливість чітко виразити різні точки зору за заданою темою, але для цього основні учасники обговорення повинні бути добре підготовлені. У всіх рівні умови – 3-5 хвилин. Ведучий повинен слідкувати, щоб учасники не відхилялись від заданої теми. Ток-шоу добре проводити спареними уроками (1,5 год.)

Методика проведення дискусії:

1. Ведучий визначає тему, запрошує основних учасників, виробляє основні правила проведення дискусії, регламент виступів.

2. Учасників дискусії потрібно розсадити так, щоб “глядачі” були навколо стола основних діючих осіб.

3. Ведучий починає дискусію: представляє основних учасників і об'являє тему.

4. Першими виступають основні учасники (20 хв.), після чого ведучий запрошує "глядачів" прийняти участь у обговоренні.

5. По закінченню дискусії ведучий підводить підсумки, дає короткий аналіз висловлювань основних учасників.

Дискусія “Мозковий штурм”

Суть методу і його мета:

“Мозковий штурм” – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішення, в якому здійснюються шляхом вільного висловлювання думки всіх учасників.

Принцип “мозкового штурму” простий. Ви збираєте групу учасників дискусії, ставите їм задачу і просите всіх учасників висловити свої думки з приводу рішення цієї задачі: ніхто не має права висловити на цьому етапі свої думки про ідеї інших або давати їм оцінку.

Всі декілька хвилин можна отримати велику кількість ідей, які служитимуть основою для вироблення найбільш розумного рішення.

“Мозковий штурм” можна вважати вдалим, якщо висловлені під час I етапу 5 або 6 ідей служитимуть основою для рішення проблеми.

Методика проведення дискусії:

1. Ведучий ставить перед учасниками “мозкового штурму” задачу і розповідає про його правила:

мета “штурму” – запропонувати найбільшу кількість варіантів рішення задачі;

примусьте працювати своєю увагою; не відкидайте ніяку ідею лише тому, що вона суперечить загальноприйнятій думці;

розвивайте ідеї інших учасників;

не намагайтеся дати оцінку запропонованим ідеям – цим ви займетесь трохи пізніше.

2. Ведучий призначає секретаря, який буде записувати всі ідеї, що виникають, слідкувати за тим, щоб не порушувались правила, при необхідності втручатися. Перший етап триває до тих пір, доки з'являються нові ідеї.

3. Ведучий об'являє коротку перерву, щоб учасники налаштувались на критичний лад мислення. Починається II етап. Тепер учасники “мозкового штурму” згруповують і розвивають ідеї, висловлені в ході I етапу (список ідей можна надрукувати і роздати або вивісити на дощі). Проаналізувати і вибрати ті

ідеї, які можуть допомогти знайти відповіді на поставлені питання, учасники приходять до рішення.

4. Ведучий підводить підсумок дискусії. Якщо “мозковий штурм” не приніс потрібного результату, слід обговорити причини невдачі.

Дебати

Суть методу і його мета:

Мета учасника дебатів – переконати інших у тому, що його підхід до рішення, проблеми правильний.

Проведення дебатів є ефективним засобом навчання учасники дискусіїв вмінню зрозуміло й логічно сформувану свою позицію, віднаходити переконливі факти й доводи в свою підтримку.

Методика проведення.

Тему необхідно сформувану у вигляді резолюцій .

2. Розподіл ролей. Розподілити учасники дискусіїв на 2 групи: в підтримку резолюції і ту, що виступає проти. Нагадати учасниками порядок проведення дебатів. Вибрати голову і його помічника, який буде слідкувати за регламентом.

3. Підготовка учасників заняття. Учасники дискусії повинні підготувати “конструктивні аргументи” (які ґрунтуються на 3-5 положеннях, логічно викладені й підкріплені фактами). Вони повинні спробувати уявити, якими будуть доводи супротивника, і підготуватися спростувати ці доводи.

Учасникам треба пояснити користь від участів дебатах: набуття навичок знаходити переконливі докази для супротивника, що не поділяє ваші переконання; вміння розуміти і поважати право інших на особисті переконання.

4. Проведення дебатів. Голова і учасники дебатів займають місця перед присутніми (праворуч від голови – група “за резолюцію”, ліворуч – “проти”)

а) Голова формулює проблему і зачитує резолюцію, встановлює регламент;

І етап б) Голова надає слово першому виступаючому від групи, що підтримує резолюцію, і просить викласти конструктивні аргументи (помічник голови повинен попередити виступаючого про закінчення часу);

в) Голова надає слово першому виступаючому від групи “проти резолюції”;

г) Голова надає слово другому...і так до тих пір, поки не виступлять усі учасники дебатів;

II етап д) на цьому етапі кожному учаснику надається можливість спростувати доводи супротивника і відповісти на їх критику. Полеміку завжди починають представники групи, що виступає “проти резолюції”. Процедура її проведення аналогічна процедурі проведення I етапу.

5. Учасники дискусії на цьому етапі викладають причини, за якими вони займають ту чи іншу позицію по визначенню до резолюції. Ведучий (головуючий) може записати на дошці ці причини. Учасники дискусії можуть відповісти на питання, що стосуються причин, але не доводити свою правоту.

6. Всі повинні вказати на ті аргументи, які не дивлячись на те, що не відповідають їх поглядам, примусили задуматися або звучали особливо переконливо

7. В кінці дебатів учасники дискусії повинні оцінити наслідки реалізації позиції супротивника. При цьому, можливо, треба буде оцінити діючий закон або політику, що проводиться.

Культура мовлення під час ведення дискусій:

Важливе місце після логіки та організації дискусії має культура мовлення. Адже не так вже й багато людей у ході суперечки вміють дотримуватися елементарної культури мовлення. Це в першу чергу стосується використання необразливих, дипломатичних формулювань і т.п., це стосується вмінню висловлювати лаконічно свою думку, не припускатися двохзначного трактування своїх висловлювань і позицій.

Важливе місце також слід приділити часу виступів сторін, які ведуть дискусію. Не можна, щоб одна сторона мала більше часу для виступів.

Не можна, щоб хтось зі сторін переходив на силові методи ведення дискусії. Не можна у жодному разі під час дискусій використовувати недозволені методи ведення суперечок: ображати один одного, натякати на якісь певні негативні сторони один одного, не маючи конкретних доказів чи відносячи до суперечки речі, які не мають логічного відношення до розглядуваних питань.